

Inventering av fiskgjuse 1998

Jan Sondell

FKF medverkar i en fiskgjuseinventering som var femte år genomförs i södra och mellersta Sverige. Det var inventeringsår 1998 och i Sottern hade boantalet ökat från 9 till 14 medan det i Stora Mellösa hade skett en minskning från 16 till 14. Sammanfattningsvis är gjusepopulationen totalt sett stabil. Havsörnen kan dock tänkas bli en ny predator kommande år i Hjälmareområdet.

Inledning

I början av 1970-talet var fiskgjusen allvarligt hotad av miljögifter. Äggen blev tunnskaliga och gick sönder till följd av att DDT upptogs och anrikades i honorna. Vissa honor utsattes dessutom för hög kvicksilverbelastning, vilket medförde att många ägg inte kläcktes (Odsjö & Sondell 1982). Som en följd av att dessa störningar konstaterades startades ett projekt för att övervaka fiskgjusen under kommande år. Åren 1971–73 gjordes årliga inventeringar för att fastställa populationsstorlek och häckningsresultat i sex väl definierade delområden i södra och mellersta Sverige (Odsjö & Sondell 1976). Vart femte år sedan 1973 upprepas inventeringen i dessa områden.

Personal från Kvismare fågelstation har deltagit i de delar av inventeringen som berört Närke och Södermanland. År 1998 var det inventeringsår igen och Båven, Sottern samt två skogsområden i Stora Mellösa och Asker inventerades. Dessa fyra områden i mellersta Sverige rymmer ungefär hälften av antalet par som ska kontrolleras. Den andra hälften finns vid sjöarna Åsnen och Helgasjön i södra Småland.

"Projekt fiskgjuse" drivs av Tjelvar Odsjö vid Naturhistoriska Riksmuseet och under-teknad. De ekonomiska bidragen till inventeringarna har administrerats av FKF.

Medel till inventeringen 1998 erhöles från Stiftelsen Olle Engkvist Byggmästare. Ansvarig för fältarbetet i mellersta Sverige 1998 var Bo Larsson. I Småland gjordes merparten av inventeringsarbetet av Lars-Olof Hallberg.

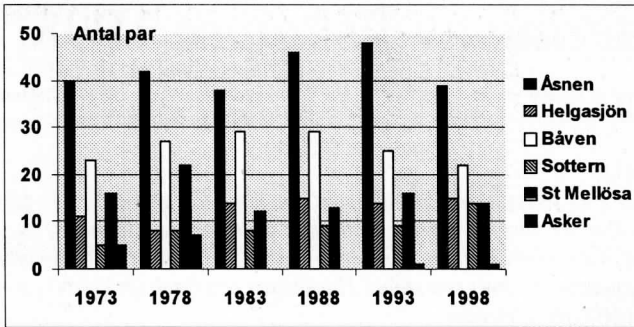
Metodik

Inventeringarna utförs med samma enhetliga metodik. Sjöområdena besöks med båt och stränderna spanas av. Alla bon som syns från vattnet ingår i inventeringen. I skogsområdena görs en linjeinventering för att upptäcka bona. Ett första bokesök sker i månadsskiftet maj/juni för att räkna ägg och nykläckta ungar. I början av juli görs ett andra besök, nu för att se hur många stora ungar (ca 5 veckor gamla) det finns i bona. Vid bokesöken samlas äggskalbitar, rötägg och eventuella döda ungar in för analys. Ägg och ungar vägs och mäts och fjäderprov tas också på de stora ungarna.

Resultat

I figur 1 redovisas antalet häckande par i inventeringsområdena vart femte år under hela perioden 1973–1998.

Av figur 1 framgår att fiskgjusens population varit stabil under perioden. Häckningsresultatet, uttryckt som antalet stora ungar per bo i början av juli, redovisas uppdelat

Figur 1 Antal häckande par av fiskgjuse i olika inventeringsområde under olika inventeringsår.

på södra Sverige (G län) respektive mellersta Sverige (D & T län) i tabell 1. Häckningsresultatet varierar mellan 1,1 och 1,9 ungar per år och delområde.

I tabell 1 redovisas även skaltjockleken hos skalrester funna i bona i södra och mellersta Sverige. Av tabell 1 framgår att äggen var mest tunnskaliga 1973. Jämfört med museiägg insamlade före 1947 var skaltjockleken ca 13 % lägre. Skaltjockleken ökade sedan tydligt mellan 1973 och 1978. Även åren 1978–1998 kan en ökande trend anas.

Diskussion

Vädret 1998

Våren och sommaren 1998 har som alla känner till varit kall, regning och blåsig. Detta har påverkat både paretablering och häckningsresultat, särskilt i södra Sverige. Ett bra häckningsår bör enligt våra erfarenheter medeltalet ungar i bona vara ca 1,7. Man kan alltså grovt säga att förlusten i södra Sverige det senaste inventeringsåret varit 0,6 ungar per bo och i mellersta Sverige 0,2 ungar på grund av dåligt väder. Första inventeringsåret registrerades i genomsnitt 101 bon och de tre senaste 111 bon, alltså en tioprocentig ökning. En nedgång i siffrorna skedde dock mellan 1978 och 1983. Detta kunde förklaras med in-

verkan av mård, som ökade i antal i takt med rävens kraftiga tillbakagång på grund av skabb i början av 1980-talet.

Fiskgjusen försvann 1983 från det ena skogsområdet, beläget i Asker, där det tidigare funnits 5–7 par. År 1993 häckade ett par igen, dock med misslyckat resultat.

Först 1998 noterades ett bo med två levande ungar vid återbesöket i juli. I det andra skogsområdet i St Mellösa är boträden betydligt högre och ligger ofta mer öppet i frötallar på hyggen. Även här finns mård, men fiskgjusarna klarar sig bättre. Efter en kraftig nedgång 1983 har antalet par långsamt ökat något, troligen har en anpassning av boplatsvalet skett med hänsyn till den nya predatorn. Resultaten från St Mellösa visar att mården inte gör det omöjligt för fiskgjusen att häcka i skogsmark, även om parantal och reproduktion kan påverkas.

Efter 1993 har en ny tänkbar predator dykt upp på scenen – havsörnen. Det är känt att örnen kan tvinga fiskgjusen att släppa sitt byte, något som kan bli förödande för en lyckosam häckning, om det sker ofta. Havsörnen förekommer sedan några år med två par i Hjälmarén, men det är osäkert om detta ännu haft någon inverkan på förekomsten av fiskgjuse i vårt inventeringsområde där.

Tabell 1 Antal stora ungar (ca 5 veckor) i början av juli samt äggskalstjocklek i medeltal i fiskgjusens bon vart femte år 1973–1998.

	1973	1978	1983	1988	1993	1998
	Antal ungar i fiskgjusens bon					
Södra Sverige	1,5	1,5	1,5	1,9	1,5	1,1
Mellersta Sverige	1,5	1,5	1,8	1,9	1,7	1,5
Medeltal	1,5	1,5	1,7	1,9	1,6	1,3
	Äggskalstjocklek i medeltal (mm)					
Södra Sverige	0,43	0,47	0,46	0,48	0,50	0,51
Mellersta Sverige	0,44	0,47	0,47	0,47	0,48	0,48
Medeltal	0,44	0,47	0,46	0,48	0,49	0,49

*) Äggsalsuppgifterna för 1998 är preliminära.

Fiskgjusens parantal i sjöområdena visar vissa oväntade förändringar under 1998 i jämförelse med 1993. Tydligast är uppgången av antalet par i Sottern. Det nybildade reservatet bland öarna i norra delen av sjön har uppenbart haft betydelse. Här trängs 8 av 14 par. I det största delområdet, Åsnen i Småland, skedde en relativt stor nedgång i antalet par. Samtidigt var parantalet i det andra småländska området, Helgasjön, oförändrat. Någon förklaring till skillnaderna har ännu inte kunnat ges.

Häckningsresultat

I början av 1970-talet var fiskgjusens reproduktion störd av miljögifter, men någon miljögiftbelastning som haft inverkan på häckningsresultatet har inte kunnat konstateras efter detta. Idag är det väder, predation och störning som kan påverka häckningsresultatet mest, och dessa faktorer skapar variationer mellan olika år. Som framgår av tabell 1 var t ex 1988 ett mycket bra häckningsår. Varmt väder i juni och början av juli har sannolikt bidragit till det stora antalet ungar i bona 1988. År 1993 var ett mer normalt år, varmt i maj men regnigt i juni och juli medan 1998 var, som redan påpekats, ett mycket dåligt år. För att kunna dra säkra slutsatser om olika faktors inverkan på reproduktionen skulle årliga

inventeringar behövas för att utjämna inflytande av främst väderfaktorerna.

Skaltjocklek

Av figur 3 framgår att skalerna var betydligt tunnare 1973 (och även 1971–72) än på senare år. Den ökade skaltjockleken är ett resultat av den minskade användningen av DDT i världen. Fortfarande återstår dock 5–7 % förtunning som troligen beror på att det ännu används DDT i vissa länder eller finns nedbrytningsprodukter av DDT kvar i naturen. DDT har åtminstone tidigare år använts i övervintringsområdet för att bekämpa malariamyggan.

Slutsatser

1998 års inventering av häckade fiskgjusar i olika delområden visar sammanfattningsvis att den svenska populationen är stabil och att reproduktionen är normal. Mården och havsörnen är predatorer, som kan påverka häckningsresultatet. Någon allvarlig fara för fiskgjusens populationsutveckling eller tillgång på boplatser tycks dock mården inte vara. Möjligen finns ett starkare motiv idag att bevara eller skapa häckningsbiotoper på öar dit mården inte kan nå. Det nya reservatet i Sottern är ett vackert exempel på detta. Inom området häckar 7 av de 8 paren på småöar.

Referenser

- Odsjö, T & Sondell, J. 1976. Reproductive success in ospreys *Pandion halieatus* in southern and central Sweden, 1971-73. *Ornis Scandinavica* 7, s 71-84.
- Odsjö, T & Sondell, J. 1982. Eggshell thinning and DDT, PCB and mercury in eggs of Osprey *Pandion halieatus* in Sweden and their relation to breeding success. I doktorsavhandling vid Stockholms universitet.